

РЕЦЕНЗИЯ

на проф. д-р Ели Милчева Сярова,
член на Научно жури по процедурата за защита
на дисертацията на Димитър Атанасов Мирчев,
докторант на самостоятелна подготовка към
катедра Философия на Философския факултет на ЮЗУ „Н. Рилски“
на тема „Философско-религиозни пътища за онтологизиране на Божието
битие“
за придобиване на образователната и научна степен „доктор“
по Философия (История на философията)

Димитър Ат. Мирчев е завършил специалност Богословие със степен магистър в Богословския факултет на СУ „Св. Кл. Охридски“ (2000 г.), специализация в свободния факултет на СУ (2002 г.), магистратура по Антична култура и литература във Факултета по класически и нови филологии (2013 г.). Преподавал е и преподава класически езици и богословски дисциплини в Софийската и Пловдивската духовна семинария. Хоноруван преподавател е по класически езици в Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“. Бил е зам.-ректор по учебно-възпитателната работа в Пловдивската духовна семинария. Понастоящем е заместник-ректор по учебно-възпитателната дейност в Духовната академия „Св. св. Кирил и Методий“.

Представеният дисертационен труд на тема „Философско-религиозни пътища за онтологизиране на Божието битие“ е в обем от 160 стр., структуриран е в увод, две глави и заключение. Библиографията включва заглавия предимно на български и руски език, а също така и подбрани изследвания на английски и френски език.

Избраната тема на дисертацията е уникална по значимостта си във всички периоди от развитието на философската мисъл. В дисертацията тя се разглежда в по-специален ракурс, доколкото е поставена задачата интерпретацията на тази тема да се види в необходима свързаност с основни богословски възгледи през IV-V век, в релация с утвърждаващите се през този период основни догматични принципи. Със сигурност темата е придобила дисертабилен характер именно с уточняването на историко-философския период, в чиито граници да бъде обсъждана. При това смятам, че този период е избран напълно уместно и позволява да се разкрие потенциала на формиращите се принципи на християнската философия в

единство с догматичното богословие преди фаталното както за богословието, така и за философията, тяхно разединяване и дори противопоставяне. Отдавам на технически пропуск обстоятелството, че посоченият период (патристичната философия през IV-V век) не е обозначен в подзаглавие на дисертацията.

Формулираната докторска теза фиксира проблема за онтологизирането на Божието битие като интегриращ патристичната философия с формиращото се догматично богословие и като задаващ критерий за различаване на ортодоксалните християнски възгледи от еретичните учения. За постигането на поставените в дисертацията задачи се използват главно средствата на историко-философския подход и на сравнителното изследване. Последното е особено важно с оглед на установяването на сходствата и различията в основните позиции на гръцката и латинската патристика. Паралели, установяващи тези сходства и различия, са проведени и в първата, и във втората глава на дисертацията. Може да се препоръча и по-нататъшно разработване на сравнителните изследвания на разглежданите в дисертацията мислители.

Първата глава интерпретира теонтологичната тема във вида, в който тя е поставяна в „златния век“ на гръцката патристика. Тук се обсъждат главно възгледите на кападокийските мислители. Но важно място заема и интерпретацията на философските възгледи на св. Атанасий Велики, които у нас, както е отбелязано и при формулирането на приносните моменти, не са били специален предмет на философска рефлексия. Ще посоча като принципно значима изразената позиция, че тези възгледи се формират с намерението да се разкрият битийните основания на религията. Специфичният богословско-философски контекст на обсъждането на тази проблематика е възсъздаден чрез представяне на основните отлики на новоалександрийските и кападокийските възгледи от арианството, следователно основният акцент в теоретичните позиции се отнася до проблема за единосьщието на Бога и единното битие на трите Лица. Ще открия важното според мен различаване на типовете субординационизъм, което позволява точно идентифициране на арианския космологичен субординационизъм – това позволява да се различат Аристотеловите и неоплатоническите влияния и да се внесат уточнения по повод на генезиса на типичните за арианството позиции – казвам това, защото много често некоректно се приема, че те са формирани под влияние на неоплатоническия субординационизъм. Подчертан е приоритетът на онтологизирането на

Божието битие, и по-специално на битието на Божието Слово, по отношение на възможността за богопознание. Смятам за принципно важен също и предложеният в дисертацията опит да се експлицират онтологичните евристики на емблематичната за св. Атанасий постановка, че Бог става човек, за да може човекът да бъде обожен. С това вече е поставен акцент върху схващането за теосис, което става характерно за православните възгледи, и си предпоставя възможността то да бъде същностно интегрирано в ортодоксалните схващания за онтологизирането на Божието битие.

Чрез възгледите на кападокийските отци дисертационната тема се осмисля като се поставят акценти върху терминологичното прецизиране на „усия“ и „ипостас“ и върху оформилите се у тези мислители триадологични концепции. У св. Василий Велики са изведени на преден план онези позиции, които позволяват да бъде разбрана неговата критика на абстрактно-рационалистичното и номиналистично евномианство, както и на заличаващото онтологичното различие на трите Божии Лица савелианство. Споделя се възгледът, че да се различат „усия“ и „ипостас“ е равнозначно на това да се различи същност и битие. Това различаване позволява действително да се очертае теоретичното „поле“ на онтологизацията на Божието битие, докато неортодоксалните позиции за тъждество на битието на Бога с Неговата проста същност по същество ограничават или дори изключват такава възможност. Другият важен аспект на темата се преоткрива в специфичното за св. Василий реалистично тълкуване на Божиите имена. Защишава се схващането за „действена сила на Божията същност“ и за имената като „схванати аспекти на битийстващата същност“. И тъй като онтологизацията на Божието битие се оказва тук свързана с тълкуването на природата на Божиите имена и така - с катафатичния аспект на богословието, следващата важна стъпка в разкриването на темата, поставена в дисертацията чрез интерпретирането на възгледите на св. Григорий Назиански, е за спецификата на апофатичния и катафатичния път на богопознание. На основата на това различаване и в контекста отново на обозначаването на спецификата на усия и ипостас, се привеждат постановки на Григорий за ипостасното битие, като се споделя възгледа за целостта и независимостта на това битие. Обоснован е изводът, че Бог се самоопределя в имената си и че, при условие че Божията същност е непознаваема, теонимите могат да се разглеждат като битийни определения на Бога и да се тълкуват като енергии на Божията същност. С това се прави решителна

стъпка към енергийната трактовка на Божието битие, която се утвърждава и във византийската философия и придава спецификата на ортодоксалните възгледи за онтологизирането на Божието битие. Подчертана е и приемствеността на кападокийците с принципите на платонизма и плодотворността на синтеза с тези принципи. Друг важен момент, който придава специфика на ортодоксалната теонтология, се открива в проведеното различаване между икономийния аспект на интерпретацията на троичния Бог, при който Логосът като второ Лице се тълкува „инструменталистки“, и теоретичнобогословския аспект – посочват се основания за проблемът за Божието битие да се поставя коректно именно във втория аспект, като се утвърждава преди всичко самобитието на Логоса. Така става обоснована и тезата, че доказателства за битието на Бога по аналогия не биха били типични в контекста на мисловната нагласа на гръцките отци. Като един от най-интересните моменти в дисертационния труд в този план е посоченото онтологично доказателство в учението на св. Григорий Нисийски; за мен е приемливо и твърдението, че онтологичното доказателство е решаващо в търсенето на релевантни пътища за онтологизиране на Божието битие. При това, както става ясно, от идеята за Бог, откривана в разумната душа, Божието битие се съзерцава непосредствено, а възможностите на логическия дискурс се съсредоточават не върху дедуциране от тази идея, а върху апагогичното установяване на противоречивостта, т. е. невъзможността на Неговото несъществуване.

Тематизирането на онтологичното битие на Бога в латинската патристика, на което е посветена втората глава, се съсредоточава основно върху съответните концепции на Марий Викторин, св. Амвросий Медиолански и блаж. Августин, предшествани от представяне на контекста на формирането на тези концепции и кратък коментар върху възгледите на Иларий Пиктавийски.

Възгледите на Марий Викторин са представени чрез свързаността на неговия модел на онтологична структура с тринитарната тема. И тук за читателя е направена зрима приемствеността с платонизма, по-конкретно с неоплатоническите коментари (главно тези на Порфирий) върху Платоновия „Парменид“. Онтологичното битие, или битието на Бога се открива като цялостно битие на най-високото равнище на йерархичната битийна структура, утвърдено в полагането на свръхбитийния (според Марий Викторин) Бог Отец. Установено е и основното различие на теонтологичните възгледи на мислителя от по-късно утвърдения в

средновековната мисловност онтологичен модел – неопределеният сам по себе си Бог Отец се мисли като потенция, която придобива актуалност в Логоса, т. е. във второто Лице. Посочват се аргументи, с които Марий Викторин предприема решителен опит да преодолее субординационистското схващане за Троица. От казаното се прави неоспоримият извод, че сръхбитийният Бог се утвърждава като битийстващ в Логоса, това е и определеност на „троесилния“ Бог като битие, живот и разбиране, а тази определеност е условие за умопостигаемостта на Божието битие.

Св. Амвросий Медиолански също както Марий Викторин не е бил предмет на специално изследване у нас. А и тематизирането на възгледите му в онтологичен аспект е значително по-трудно, преобладаващи са екзегетичните му трудове и проповедите му. Поради това и артикулирането на онтологичната проблематика се е получило в дисертацията по-неубедително, тя се вижда по-скоро като съдържаща се в сотериологичната. Но и тук е открито мощното неоплатоническо влияние и е изведена на преден план позволяващата онтологично доказателство свързаност на битийстващия Логос като Божи Разум (Премъдрост) с разбиращата душа.

Теоонтологичните възгледи на Августин са диференцирани в два проблемни кръга: в контекста на тринитарната проблематика и като проблем за онтологичното доказателство за битието на Бога. Тук преди всичко се довежда до завършен вид тезата за различие на Бог като свръхсъщностно Благо и като битие. Оказва се, че всички разглеждани в дисертацията мислителите не допускат абстрактно отъждествяване на Бог с битие и поради това не у тях следва да се търсят корените на зародилата се по-късно в средновековната философия онтологична позиция и свързаното с нея интелектуализиране на Бога. У Августин, както е посочено, става принципно важен и отказът от това Божието битие да се тематизира чрез Аристотеловите категории именно за да не се допуска подобно интелектуализиране. Като паралел на гръцките патристични възгледи за различаването на същност и енергии на Бога се коментира Августиновото различаване на същност и битие на Бога. Онтологичното доказателство е реконструирано в последователни стъпки главно по съчиненията „За свободата на волята“ и „За Божия град“ (11, 26) и с основание според мен е представено като кулминация на Августиновите възгледи за онтологизирането на Божието битие.

В дисертацията са представени достатъчно аргументи за плодотворния синтез на философия и богословие у мислителите през IV-V век в

тематизирането на централната за този период теонтологична проблематика. Различаванията между ортодоксални принципи и еретични учения са поставени в контекста на тази централна тема. С това поставената основна теза на дисертационния труд може да се приеме за успешно защитена.

Приносните моменти са формулирани коректно.

Авторефератът следва структурата на дисертацията и преобладаващо възпроизвежда текстуално фрагменти от нея; по-уместно би било да личи по-подчертана дистанция от основния текст, като се изведат важни според дисертанта обобщаващи моменти.

Основната ми бележка е по повод на използваната литература. Наборът от интерпретативни текстове може да бъде обогатен, като при това остане правото на дисертанта за избор на подходящи с оглед на темата източници. Но първичните извори следва да бъдат привлечени по оригинални издания – в случая е за предпочитане да бъдат привездани по патрологията на Мин. Представени са две публикации в сборници с богословска тематика.

В заключение смятам, че дисертационният труд на тема „Философско-религиозни пътища за онтологизиране на Божието битие“ може да се приеме за успешно изпълнен, поради това призовавам уважаемите членове на Научното жури да гласуват за присъждането на неговия автор Димитър Ат. Мирчев на образователната и научна степен „доктор“ по Философия (История на философията).

12.04.2016 г.,
Гр. София

Рецензент:
(проф. д-р Ели Сярова)